

Mirjana Damjениć¹

Univerzitet u Banjoj Luci

Fakultet političkih nauka

Studijski program sociologija

Osvrt

UDK 330.342.142:314.73(497.6)

DOI 10.7251/SOCSR1917087D

Prihvaćeno: 20.01.2020.

Ortački kapitalizam i emigracije iz Bosne i Hercegovine²

Bosna i Hercegovina (BiH) se već skoro 30 godina nalazi u izuzetno teškoj, ponekada (vrijeme građanskog rata 1992-1995) i dramatičnoj ekonomskoj, socijalnoj, etničkoj, vjerskoj, političkoj, kulturnoj i moralnoj transformaciji. Ne postoji nijedno područje individualnog, privatnog, grupnog, kolektivnog i društvenog života koje nije zahvatila snažna, opasna i razarajuća kriza i anomija, koje produkuju snažan osjećaj besperspektivnosti i gubitka nade kod građana BiH, a posebno mladih i ljudi srednje generacije (40-55 godina). Ovako stanje je izazvalo jednu dodatnu teškoću u BiH, a to je prilično masovan odlazak građana (emigracija) u zemlje Evrope, SAD, Australiju, Kanadu pa i Kinu.

U ovom tekstu analiziramo knjigu autora Brace Kovačevića, *Bjektivstvo iz Bosne i Hercegovine*, koja upravo razmatra razloge, uzroke i dimenzije ove nove pojave u BiH. Autor traži razloge zbog kojih je došlo do tako čestih emigracija i još veće želje kod mladih ljudi da, čim završe školovanje, potraže zaposlenje i novi život izvan BiH. Autor ističe da se uzroci nalaze u „izraženim vanjskim, ali i u izuzetno latentnim i manifestnim unutrašnjim faktorima“. A zatim dodaje da se „ne može za loše stanje tražiti isključivo opravdanje u uticaju vanjskih faktora i globalizacije“. Oni koji donose odluke i utiču na razvoj Bosne i Hercegovine, svakako su odgovorni što su kao „loši domaćini“ nesposobni da stanovništvu obezbijede bolji, sigurniji i bezbjedniji život.³

U ovoj knjizi Braco Kovačević je podijelio uzroke emigracije iz Bosne i Hercegovine na nekoliko grupa: socijalne nejednakosti; siromaštvo; prekarizirani i nezaposlenost; socijalna isključenost; nepotizam i ortački kapitalizam.

¹ Student master studija sociologije na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci; damjenic_mirjana@yahoo.com

² Braco Kovačević. *Bjektivstvo iz Bosne i Hercegovine*, Banja Luka: Evropski defendologija centar, 2020.

³ Braco Kovačević, Op. cit. str.10.

1.

Polazna teza profesora Kovačevića ukazuje da se, i pored velikih očekivanja, od rata pa do danas, ništa u Bosni i Hercegovini nije *bitno* promijenilo u smislu značajnijeg napretka u ekonomskom, socijalnom i političkom stanju društva. „Kada se ističe da se *ništa* ili *gotovo ništa* nije promijenilo u Bosni i Hercegovini, ne misli se na „jednakost dobara“, nego se misli na *ono bolje* ekonomsko, političko i društveno stanje, *bolje* za većinu stanovništva“. „Stanje je *loše*, a jedno od područja na kojem se to očigledno i vidi jeste socijalno područje, posebno područje socijalnih nejednakosti“.⁴

Autor ističe da je „socijalna nejednakost i diferencijacija između bogatih i siromašnih“ u svijetu opšta karakteristika i „normalno“ stanje, kako na globalnom, tako i na lokalnom nivou. Posebno je zanimljiva sljedeća autorova konstatacija: „Jedna desetina svjetske populacije konstantno je gladna, dok desetina najbogatijih u svijetu ne može da se sjeti kada je neko od njihove porodice bio gladan“.⁵ Još jedan stav, može se shvatiti i kao moto ili maksima iz ove knjige, zaslužuje da bude ovde naveden: „Kada bogati govore o „ratu protiv siromaštva“, oni ustvari govore o *ratu protiv siromašnih*“.⁶

U pogledu socijalne nejednakosti, Bosna i Hercegovina je veoma karakterističan primjer, jer kao veoma siromašna zemlja, „ipak u njoj postoje ogromne socijalne razlike između **bogatih** i **siromašnih**, tako da u njenom lošem ekonomskom stanju neki slojevi veoma dobro žive“. Autor to ilustruje na nekoliko primjera. Broj multimilionera u Bosni i Hercegovini stalno raste. Tako ih je, na primjer, u 2012. godini bilo 65, da bi se njihov broj povećao u 2015. godini na 92. Naravno, danas ih je još više. Smatra se da u Bosni i Hercegovini ima preko 500 milionera. Zatim napominje da je u „Bosni i Hercegovini politika veoma unosan posao, parlamentarci za jedan mandat samo od plata mogu da zarade više od 300.000 KM“, kao i da „nigdje u Evropi političari ne zarađuju i do osam puta više od svojih građana osim u Bosni i Hercegovini“. Autor navodi brojne primjere privilegija koje uživaju političari i funkcioneri u BiH, zatim korupciju, „trgovinu uticajem“ i mnoštvo drugih elemenata koji im omogućuju da stiču milionska bogatstva.⁷

Na drugoj strani, siromašne osobe nemaju dovoljno finansijskih sredstava kako bi zadovoljile svoje osnovne životne potrebe, pa su socijalno isključene iz društva i njegovih institucija. Siromaštvo se odnosi na deprivaciju, odnosno na nemogućnost uključivanja osoba u procese rada i društva. Siromašne

⁴ Op. cit. str. 15.

⁵ Op. cit. str. 23.

⁶ Op. cit. str. 26.

⁷ Op. cit. str. 28-30.

osobe su lišene mogućnosti dostojanstvenog života. Podaci Svjetske banke iz 2016. godine pokazuju da u Bosni i Hercegovini oko 600.000 ljudi živi u siromaštvu sa 3-5 KM dnevno. Kao glavni uzroci siromaštva navode se ratna razaranja, spora reforma, visoka nezaposlenost, neadekvatni zdravstveni i socijalni sistemi zaštite, kršenje ljudskih prava, korupcija, organizovani kriminal i mnogi drugi. Referentni podaci pokazuju da Bosna i Hercegovina spada u **najsiromašnije** zemlje svijeta, a u Evropi je najsiromašnija, te ta činjenica i navodi mnoge njene stanovnike da se isele. Troškovi života su duplo, a za pojedine radnike čak i trostruko veći od njihovih primanja.⁸

Pored plutonomije i bogatih, napominje profesor Kovačević, na drugoj strani se nalaze prekarijati, tj. **prekarni proletarijat**, odnosno radnici svijeta „koji žive sve nesigurnijim“ i „neizvjesnijim životom“, „ljudi koji žive neizvjesnom egzistencijom na periferiji društva“, i koji u sebi razvijaju osjećanja beznađa i očaja. Takozvani „prekarni rad“ se može odrediti kao radni odnos u kojem ne postoji sigurnost zaposlenja. Prekarni rad je nestalni, nesigurni, privremeni, povremeni rad, neredovnih i slabo plaćenih primanja u okviru kojeg radnici nemaju ni zakonsku ni socijalnu zaštitu.

Prekarni radnici su neobrazovani i obrazovani, sezonski radnici, radnici „na crno“, tzv. „slobodnjaci“ koji žive od honorara, ugovorni radnici, oni koji obavljaju povremene poslove preko raznih agencija, stručnjaci koji rade na projektima. Nisu kreditno sposobni, nemaju karijeru i perspektivu, oni su degradirani. Lišeni su građanskih prava, kao i mogućnosti da razmišljaju o budućnosti. Prekarnost obuhvata dio stanovništva koje je objekat neoliberalne fleksibilne eksploatacije ili „fleksplotacije“.⁹

U Bosni i Hercegovini, ovaj termin označava razne ljude poput radnika na crno, radnika koji rade za *ad-hoc* nadnicu, radnika koji su radili u preduzećima koja su nestala u procesima privatizacija.

Prema nekim podacima na osnovu ugovora o djelu, autorskim honorarnim ugovorima ili jednostavno rečeno, na „crno“, u Bosni i Hercegovini radi od 250.000-300.000 radnika, uglavnom za manje plate od zvanične prosječne plate. Rad na određeno vrijeme, sezonski poslovi, izostanak socijalne zaštite i umanjeње elementarnih prava radnika, razvija im osjećaj nesigurnosti i besperspektivnosti. Veliki društveni i socijalni problem predstavlja – **nezaposlenost**. Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, ukupno je 405.476 nezaposlenih osoba u junu 2019. godine u Bosni i Hercegovini. Nezaposlene osobe, osobe koje pripadaju svijetu prekarijata i siromašne osobe su socijalno isključene osobe.¹⁰

⁸ Op.cit. str. 41-42.

⁹ Op. cit. str. 65-67.

¹⁰ Op. cit. str. 71-73

Autor nas u ovoj knjizi podsjeća da je socijalna isključenost jedan od uzroka udaljavanja građana od društvenih resursa, te da ona „podrazumijeva stanje u kojem su pojedinci gurnuti na samu ivicu društva i spriječeni da u potpunosti učestvuju u njemu“. Socijalno isključene osobe su marginalizovane osobe bez zaposlenja, siromašne osobe, osobe bez pristupnih mogućnosti obrazovanju, stanovanju, medicinskoj i socijalnoj zaštiti i drugim uslugama. Prema *Izveštaju o humanom razvoju* (UNDP BiH, 2006), indeks generalne socijalne isključenosti u BiH iznosio je ogromnih 50,32%, indeks ekstremne socijalne isključenosti 21,85%, a indeks dugoročne socijalne isključenosti je pokazao da gotovo polovina stanovništva (47%) ima ograničene mogućnosti poboljšanja svog ekonomskog, materijalnog, finansijskog i socijalnog položaja.¹¹

Danas u 2019. godini, naglašava autor, ta situacija je svakako lošija. Socijalna isključenost u Bosni i Hercegovini je enormno velika. Zbog takve situacije, jasno je zašto se mnogi, a posebno mladi, odlučuju na odlazak i bjekstvo iz Bosne i Hercegovine.

Autor naglašava da je Bosna i Hercegovina zemlja različitih oblika nepotizma i „ortačkog kapitalizma“. On „ortački kapitalizam“, odnosno „rođački kapitalizam“ (engl. *crony capitalism*; *crony* - blizak prijatelj, drug), percipira kao oblik kapitalizma koji se „zasniva na vezama između politike i biznisa, političkih i poslovnih elita, gdje poslovni uspjeh isključivo zavisi od neformalnog i nelegalnog, ali povlaštenog ortaštva“.¹²

Autor Kovačević preciznije određuje suštinu „ortačkog kapitalizma“ kao aktivnosti gde je riječ je o “postojanju čvrstih ortačkih, bliskih ličnih i gotovo sektaških tajnih odnosa, veza i dogovora vlasnika firmi i političke oligarhije, odnosno političara na vlasti. Ovi bliski odnosi političara i vlasnika preduzeća, firmi i kompanija manifestuju se u obliku davanja posebnih povlastica kompanijama”. U ortačkim odnosima korumpirane vlade favorizuju određenu grupu preduzetnika s kojima imaju bliske ortačke veze. Ortački kapitalizam se pretvara u „kumovske“ odnose, nepotizam, klijentelizam, korupciju, često i organizovani kriminal.¹³ Prema nivou i rasprostranjenosti korupcije Bosna i Hercegovina se nalazi u samom vrhu u Evropi, zaključuje autor u iznošenju osnovnih uzroka i uslova koji podstiču, uslovljavaju i guraju građane da bježe iz Bosne i Hercegovine.

¹¹ Op.cit.str,77-78.

¹² Op. cit. str. 82.

¹³ Op.cit. str. 82-83.

2.

Prethodne grupe uzroka emigracije stanovništva, profesor Kovačević naziva faktorima koji „guraju“ i „vuku“ ljude iz BiH, tako da „odliv stanovništva“ postaje problem koji se posebno intenzivirao „prethodnih nekoliko godina kada je ovu zemlju napustilo oko 175.000 stanovnika“. Na jednoj strani, raste broj onih koji iz BiH „doslovno bježe u potrazi za boljim životom“, dok je na drugoj strani, sve više onih koji „donose odluku i da se u BiH, definitivno više neće vraćati, osim možda kao turisti“.¹⁴

Na osnovu opširne analize uzroka, uslova i faktora migriranja, posebno mladih, autor konstruiše dvije grupe razloga koji predstavljaju pokretače odluke ljudi da odu iz Bosne i Hercegovine. Prvu grupu čine potisni razlozi (*push factors*), a drugu grupu čine faktori koji vuku, odvlače (*pull factors*) i privlače pojedince da odaberu neku drugu, konkretnu zemlju.

Potisni razlozi (*push factors*):

- loš politički ambijent
- strah zaposlenih od mogućeg gubitka posla
- niske plate
- mobing na radnom mjestu
- nezaposlenost
- loš socijalni status
- loše ekonomske prilike u matičnoj zemlji
- nestabilna politička situacija
- bahatost, primitivizam i beskrupuloznost političara
- korupcija
- organizovani kriminal
- diskriminacija
- neslaganje sa dominantnim vrijednostima zajednice
- nepovoljni uslovi ličnog razvoja
- visoki porezi

Privlačeći razlozi (*pull factors*):

- bolji životni uslovi
- veći kvalitet života
- bolji zdravstveni uslovi
- bolje ekonomske prilike u zemlji imigracije
- povoljnije prilike za profesionalno napredovanje
- bolje mogućnosti za školovanje djece
- bolje poslovne prilike
- bolja mogućnost zapošljavanja
- veće zarade
- sigurnost radnog mjesta i osiguranja
- stabilnija životna situacija
- povoljnija prirodna klima
- bolji ekološki uslovi života
- veće mogućnosti za rekreativni život
- veće mogućnosti za svestranije korištenje slobodnog vremena
- bogatiji kulturni život

¹⁴ Op. cit, str. 96-99.

Kada se pažljivije razmotre ove dvije grupe razloga, naglašava autor, onda „ostanak u BiH ljudi doživljavaju kao ostanak u prostorima koji nemaju budućnost“. Autor ističe jedan specifičan oblik migracija koji se odnosi na odlazak visokoobrazovnih stručnjaka, naučnika i intelektualaca iz neke zemlje, a naziva se „**odlivom mozgova**“ (engl. *braindrain*). „Pod pojmom odliva mozgova se podrazumijeva pojava odlaska mladih i starijih stručnjaka, studenata, naučnika, istraživača, inženjera, kulturnih radnika i drugih visokokvalifikovanih. Ovaj termin se upotrebljava i za migracije studenata, stručnjaka i naučnika iz zemalja u razvoju u razvijene zemlje; termin se koristi i za pojavu da studenti iz siromašnih zemalja ostaju u razvijenim zemljama.“¹⁵

Rezultati najnovije Studije o mladima u BiH, pokazali su da većina mladih, njih skoro 62%, žele napustiti zemlju. Ako se to uporedi sa nalazima ranije Studije o mladima, čak 12,6% više mladih žele otići iz zemlje nego što je to bio slučaj prije tri godine. Samo prema tom faktoru, do 2022. godine Republika Srpska će imati oko 35.000 manje stanovnika do 15 godina, prije svega zbog negativnog prirodnog priraštaja i migracija.¹⁶

Knjiga *Bjekstvo iz Bosne i Hercegovine* koju smo ovde letimično analizirali, daje mnogo činjenica, podataka, analiza, stavova i poruka, i opis sadašnjeg stanja u Bosni i Hercegovini. Iz nje se može saznati da se Bosna i Hercegovina trenutno nalazi u veoma teškom ekonomskom, političkom, socijalnom, kulturnom i demografskom stanju. Knjiga je veoma korisna širokom čitalačkom krugu.

¹⁵ Op. cit. str. 103-104.

¹⁶ <https://www.rtvbn.com/3950351/sve-vise-mladih-napusta-zemlju>